

Kun tärkeintä ei ollut voitto, vaan voitosta kertominen – keskiajan tarkkuusammuntakilpailut sosiaalisen viestinnän kanavana

Kilpaurheilu yhteisöllisyyden vaatimuksen puristuksessa

Vaikka yksilön synty liitetään renessanssin ilmapiiriin, yksilökeskeisempi ajattelutapa voimistui jo 1100-luvulla, jolloin eri kansankerrokset alkoivat mieltää itsensä osana tiettyä yhteiskuntaryhmää. Varsinaisesta individualismista ei silti ollut vielä kyse, sillä yksilön aseman ja identiteetin määräsi se sääty, johon hän kuului.¹ Sääty-yhteiskunnan synnyn jälkeistä Eurooppaa onkin totuttu kuvaamaan yhteisökeskeisempänä kuin omaamme. Virallisten säätyjakoksitysten ohella myös pienyhteisöt määrittivät yksilön toiminnan rajoja. Esimerkkeinä tällaisista pienryhmistä mainittakoon luostarit, ammattikunnat ja hengelliset veljeskunnat eli killat.²

Keskiajan talouselämässä yhteisöllisyys ilmeni säädöksinä, joilla haluttiin taata kaikille samaa elinkeinoa harjoittaville yhtäläinen toimeentulo. Niinpä ammattikuntasäännöt rajoittivat esimerkiksi käsityöläiskisällien ja oppipoikien määrää, jottei ammattiveljiään taitavampi mestari saavuttaisi monopoliasemaa tuotantoalallaan. Kauppiaiden voitontavoittelua hillitsivät kirkon julistama koronottokielto ja maallisen esivallan määritelmät siitä, mikä kulloinkin oli elintarvikkeista pyydettävä ”oikeudenmukainen hinta”. Maaseudulla sarkajako ja vainiopakko puolestaan antoivat talonpojille yhtäläiset osuudet sekä viljavaa että karua maata ja pakottivat heidät hoitamaan tiluksiaan yhteistyössä. Jos säädöksiä olisi noudatettu kirjaimellisesti, taloudellista kilpailua ei olisi ollut, vaan kaikki elinkeinonharjoittajat olisivat me-

nestyneet täsmälleen yhtä hyvin tai yhtä huonosti. Tarkasteltaessa keskiajan kilpaurheilua on olennaista kiinnittää huomio siihen, miten yhteisöllisyyden vaatimukset toteutuivat voittajan palkitsemisessa. Kilpaurheiluhan eroaa kuntourheilusta siinä, että sitä suorittava pyrkii tuomaan esille paremmuuttaan toisiin samaa toimintaa harjoittaviin nähden. Sikäli kuin kyseessä ei ole kahden tai useamman joukkueen välinen ottelu, kilpaurheilu tähtää nimenomaan yksilöllisen etevämmyyden julkistamiseen ja vieläpä sen palkitsemiseen, mikä oli avoimessa ristiriidassa keskiajan virallisen yhteisökeskeisen ajattelutavan kanssa. Ristiriita ei voinut olla vaikuttamatta siihen, miten voittajana olemista ilmennettiin.

Kilpaurheilun yksilöllisen ja keskiajan Euroopan yhteisöllisen perusluonteen vuoksi on ymmärrettävää, että amerikkalainen tutkija Richard Mandell on urheilun kulttuurihistoriassaan nivonut eurooppalaisessa urheilutraditiossa vuosina 500–1750 tapahtuneen kehityksen yhdeksi ainoaksi, vajaan kolmenkymmenen sivun mittaiseksi luvuksi – Englanti, ”urheilun maa”, käsitellään tosin omana lukunaan. Mandellin teoksen keskiaikaa koskevista kuvauksista hevosurheilu, turnajaiset, tarkkuusammunta, jalkapallo ja talonpoikaiset voimainkoetukset ovat ainoita ruumiinharjoituksenmuotoja, jotka täyttävät kilpaurheilun tuntomerkit. Aatelismiesten aseellisia kaksintaisteluja on sen sijaan vaikeampi lukea samaan ryhmään, sillä vaikka niiden lopputulos määräytyi yksilöllisten taitojen perusteella, kamppailun taustalla piili aina joko halu hakea hyvitystä loukatulle kunnialle tai yritys ratkaista osapuolia raastava riita. Muut Mandellin mainitsemat urheilumuodot kuten metsästys, uinti ja tanssi kuuluivat lähinnä yläluokkaiseen ajanvietekulttuuriin, johon liittyi myös liikunnallinen elementti. Mandellia siteerataksemme ”urheilulla sellaisena kuin me sen tunnemme oli vain vähäisiä yhteyksiä esimodernin ajan eurooppalaisten satunnaisiin, muodikkaisiin ja ahtaan luokkasidonnaisiin ja luokkarajoja ylläpitäviin virkistysmuotoihin”.³

Sosiaaliset rajat ylittävän kilpaurheilun harvinaisuus selittynee juuri mentaliteetilla, joka ei suosinut yksilöllisen paremmuuden julkituontia. Kuten taloushistorioitsija Dudley Dillard asian ilmaisee, keskiajan yhteiskunnassa ”yksilön asema oli jotain, mikä piti hyväksyä mutta ei kohentaa”.⁴ Tätä taustaa vasten on myös pohjoismaisen kilpaurheilun keskiaikaisia juuria tarkasteltava.

Marko Lamberg

Kun tärkeintä ei ollut voitto vaan voitosta kertominen

Pohjoismainen kilpaurheilu keskiajalla: esimerkkinä tarkkuusammunta

Olaus Magnus, Ruotsin viimeinen katolinen arkkipiispa, kirjoitti maanpakolaisuusvuosinaan Pohjolan kansojen kuvauksen, jota voidaan luotettavuutensa ja ilmestysvuotensa (1555) perusteella pitää varhaisimpana pohjoismaisena kansatieteellisenä esityksenä. Kaksikymmentäkaksiosaisen teoksen viidestoista kirja on omistettu ”kaikenlaisille harjoituksille ja urheiluille”, jotka kirjavuudessaan vastaavat nykyurheilun monimuotoisuutta: kuvaukseen mahtuu niin kivenheitto kuin shakinpeluu. Urheilua on lisäksi kuvattu jo aivan teoksen ensimmäisessä osassa, jossa Olaus Magnus kertoo eteläeurooppalaiselle yleisölleen hiihto- ja luistelukilpailuista. Hänen mukaansa kilpailuja käytiin paitsi maineen myös aineellisen edun toivossa; palkintoina jaettiin hopealiskoita, kupariastioita, miekkoja, uusia vaatteita sekä nuoria hevosia.⁵

Olaus Magnuksen mainitsemista kilpailulajeista tarkkuusammunta on se urheilulaji, jonka keskiaikaiset muodot tunnetaan parhaiten. Itse kilpailuista Olaus Magnus kertoo seuraavaa:⁶

Pohjoismaalaisilla samoin kuin lukuisilla muilla kansoilla, jotka asuvat heidän naapurinaan tai meren toisella puolella, on yleisenä tapana, että tarkkampsijat kevään tullen niin kaupungeissa kuin maalla kokoontuvat vapaa- tai juhlapäivinä aukiolle, joka on erityisesti valmistettu tähän tarkoitukseen, näyttääkseen kaikille taitojaan kaikenlaisissa ampumalajeissa. Heidän on sallittu mielensä mukaisesti käyttää joko metallipysyjiä tai varsijousta ja muita jousia; ainoana ehtona on se, että he nuolillaan tai luodeillaan osuvat avoimelle kentälle pystytettyihin maaleihin. Voimakkaimmilla varsijousilla ammutaan keinotekoisia, kääntyilevää papukaijaa, joka seisoo korkean seipään kärjessä. Tätä maalia koetetaan ampua tylppäkärkisillä nuolilla niin, että se putoaa. Kilpailun päätyttyä viranomaisilla on tapana palkita taitavin ampuja avokätisesti sekä myöntää hänelle jokin erityinen etuoikeus siten, että hän ainiaksi lukeutuu etevimpien kansalaisten joukkoon. Myös muut osallistujat saavat asianmukaisen kannustuspalkkion, kukin kykyjensä mukaisesti, ja heistä huolehditaan vastaisen varalle.

Marko Lamberg

Kun tärkeintä ei
ollut voitto vaan
voitosta
kertominen

Olaus Magnus jatkaa kuvaustaan kertomalla tarkkuusammuntojen järjestämisen syyn: kilpailujen avulla viranomaiset saivat

selville, ketkä olivat yhteisön tarkimmat ampujat. Sodan syttyessä heidän taitonsa olisivat elintärkeitä, sillä isänmaan pelastamiseen riitti yksi ainoa nuoli, kunhan se vain osuisi vihollisarmeijan päällikköön. Juuri siksi kilpailuissa tarkimmin ampuneista kannatti "huolehtia vastaisen varalle".⁷ Patrioottinen selitys oli itse asiassa yritys perustella, miksi virallisesta yhteisöllisyyden periaatteesta poikettiin ja miksi yhteisönsä yläpuolelle kohonneet yksilöt palkittiin. Antamalla kilpailuille yleishyödyllinen, tässä tapauksessa yhteisön turvallisuutta palveleva päämäärä kilpaurheilun individualismi voitiin hyväksyä. Englannissa viranomaiset todella suosivat tarkkuusammuntoja ja 1300-luvun alusta alkaen suorastaan yrittivät tehdä ne ainoaksi sallituksi urheilumuodoksi käyttäen perusteluina samantyyppisiä selityksiä kuin Olaus Magnus historiateoksessaan. Tarkkuusammuntojen suosinnan taustalla olivat kuitenkin yleisimpään kilpaurheiluun, jalkapalloon, jo tuolloin liittyneet lieveilmiöt kuten joukkotappelut ja yleinen epäjärjestys. Sen vuoksi kruunun kannatti antaa tukensa järjestäytyneempiä muotoja noudattavalle urheilulajille.⁸

Tarkkuusammuntaa koskeva luku on Olaus Magnuksen historiateoksessa varustettu kuvalla, joka esittää tämän urheilulajin kahta pääasiallista muotoa. Kuvan vasemmassa laidassa seisovat, kivärein varustautuneet miehet tähtäävät telineeseen kiinnitettyyn maaliin, joka näkyy oikeassa yläkulmassa. Kuulien jättämät reiät erottuvat selvästi olkitaulun päälle pingotetusta kankaasta. Kuvan keskiosassa ja oikeassa alakulmassa esitetään puolestaan papukaijanammuntaa, jonka harrastajat ovat varustautuneet varsijousilla ja tylppäkärkisillä nuolilla. Lintu, joka muistuttaa Bergenin Hanseattisessa museossa edelleen säilytettävää maalia, on kuvassa yhä paikallaan korkean seipään kärjessä.⁹

Juuri papukaijanammunta on se tarkkuusammunnan laji, joka tunnetaan Pohjoismaista parhaiten. Kilpailutraditio eli Pohjolassa ainakin jo 1400-luvulla. Varhaisin luotettava tieto on Ålborgista Tanskasta vuodelta 1441; sikäläisen Pyhän Ruumiin killan toiminta keskittyi niin näkyvästi ampumakilpailujen ympärille, että veljeskuntaa kutsuttiin papukaijakillaksi (*papegoyelagh*). Vain kuusi vuotta myöhäisempi on maininta, jonka mukaan Tanskan komppania-niminen seura järjesti papukaijanammuntoja Kööpenhaminassa. Upsalassa Pyhän Yrjänän kilta aloitti kilpailuperinteen viimeistään vuoden 1460 paikkeilla. Tukholmassa perinne oli varmasti tunnettu jo kauan ennen vuotta 1489,

Marko Lamberg

Kun tärkeintä ei ollut voitto vaan voitosta kertominen

*Tarkkuusammunta
ja papukaijan-
ammunta Olaus
Magnuksen
historiateoksen
kuvaamana. (Olaus
Magnus, Historia
om de nordiska
folken, del III.
Uppsala 1916, s.
133.)*

jolloin Marian ja Pyhän Kerttulin killat saivat yksinoikeuden kauppiaiden papukaijanammuntojen järjestämiseen. Bergenissä kaupungin piispa lahjoitti vuonna 1497 saksalaisen siirtokunnan käsityöläisille maatilkun papukaijanammuntoja varten, mutta täälläkin perinne lienee ollut vanhempaa perua. Vastaavia "papukaijaniittyjä" tunnetaan myös Lundista, Linköpingistä, Västeråsista ja Uplannin maaseudulta sekä muilta sellaisilta seuduilta, joiden papukaijanammuntoja koskeva perinne ei ole jätännyt jälkiä keskiaikaisiin asiakirjoihin.¹⁰

Itämeren alueen merkittävistä hansakaupungeista papukaijanampumista harrastettiin myöhäiskeskiajalla ainakin Lyypekiissä, Hampurissa, Wismarissa, Rostockissa, Danzigissa (nykyinen Gdansk), Riiassa, Tartossa ja Tallinnassa.¹¹ Papukaijanammuntakilpailujen järjestämisestä Suomen maaperällä ei ole muita todisteita kuin Olaus Magnuksen maininta skandinaavien naapureista ja merentakaisista alueista. Silti osa Suomen kaupunkien asujamistosta samoin kuin rannikkoseutujen talonpojat olivat varmasti ainakin joko kuulleet tai matkoillaan jopa nähneet, miten esimerkiksi Tukholman tai Tallinnan miehet mittelivät taitojaan tarkkuusammunnassa. Tukholman Pyhän Kerttulin kiltta otti jäsenikseen myös vieraspaikkakuntalaisia, ja esimerkiksi turkulaisella Peder Nilssonilla, joka vuonna 1461 saavutti veljeskunnan jäsenyyden, oli mahdollisuus myös osallistua ammutoihin, jos hän sattui oleskelemaan Tukholmassa kilpailujen aikaan.¹² Todennäköisesti ainakin Turun ja Viipurin saksalaiset porvarit ylläpitivät papukaijanampumisperinnettä Suomessa, sillä tämä eteläranskalaista alkuperää olevan traditio saavutti Poh-

Marko Lamberg

Kun tärkeintä ei
ollut voitto vaan
voitosta
kertominen

joismaat samaa tietä kuin useimmat muut länsimaiset kulttuuri-vaikutteet, nimittäin saksalaisten kauppakaupunkien kautta.¹³ Jo perinteen nimestä ilmenee, että kysessä oli kulttuurilaina – papukaijathan eivät kuulu Fennoskandian luontaiseen linnustoon.

Papukaijanammunta yhteisöllisyyden vahvistajana

Vuotuisina ja kilpailuja järjestävien yhteisöjen jäsenille pakollisina papukaijanammunnoista tarvitsi tiedottaa yhtä vähän kuin Mikkelinpäivän markkinoista. Olaus Magnuksen kuvauksesta päätellen kilpailuista oli tullut osa yhteisöjen elämänrytmiiä ja kansankulttuuria. Alkujaan papukaijanammuntakilpailut järjestettiin osana kevään juhlia, tavallisesti toukokuun ensimmäisenä päivänä. Juliaaninen kalenterivuosi oli kuitenkin jäänyt niin paljon jälkeen aurinkovuodesta, että myöhäiskeskiajalla kevätkuuhlat samoin kuin tarkkuusammunta siirrettiin monin paikoin helluntain yhteyteen.¹⁴ Ammuntoja ei ilmeisestikään tarvinnut kutsua erikseen koolle, vaan pidettiin itsestäänselvänä, että kaikki kynelle kykenevät miehet osallistuisivat kilpailuihin. Papukaijanammuntaa koskevista tanskalaisista säännöistä päätelleen osallistuminen oli kilpailun järjestävän yhteisön jäsenille peräti pakollista. Ålborgin papukaijakiltaan kuuluvan mutta kisoista pois jättäytyvän miehen tuli antaa veljeskunnalle vahaa kynttilöitä varten; Kööpenhaminan Tanskan komppania vaati puolestaan rikkurilta puoli tynnyriä olutta. 1500-luvun kuluessa korvaukset vaihtuivat rahasakoiksi.¹⁵ Päätöksille haettiin kaupunginraadin siunaus, mikä antoi osallistumisvelvollisuudelle virallisen leiman.

Osallistumispakon myötä yksilöllisten taitojen esilletuominen yhdistyi ampumakilpailuissa yhteisöllisyyden vaatimukseen. Kilta, jonka kaikki asekuntoiset miespuoliset jäsenet kerääntyivät yhtenä joukkona kilpakentälle ja marssivat voittajan johdolla takaisin kaupunkiin, viesti ammuntoja seuraavalle yleisölle sisäistä yhteenkuuluvaisuuttaan. Yhdenmukaisen toiminnan periaate oli perua varhaisimmilta ja yhteiskunnallisesti epävakaisemmilta vuosisadoilta, jolloin killat olivat olleet ennen muuta suojaa antavia yhteisöjä. Silti vielä myöhäiskeskiajalla killat edellyttivät, että niiden jäsenet kokoontuivat yhteisiin juhliin ja hartaushetkiin, valvoivat parantumattomasti sairaan kiltaveljen tai -sisaren kuoliinvooteella sekä huolehtivat hänen omaisistaan. Kiltaan liittymi-

Marko Lamberg

Kun tärkeintä ei ollut voitto vaan voitosta kertominen

nen oli tärkeää sen tarjoaman yhteisöelämän ja kollektiivisen turvan vuoksi. Maksimoidakseen yhteisöllisyytensä ja jäsenistön keskinäisen solidaarisuuden killat tekivät toiminnoistaan pakollisia.¹⁶ Käytännössä ampumakilpailujen osanottovelvollisuutta varmasti rikottiin, mistä todistaa jo tarve määrätä sakkoja poissaolijoille.

Olaus Magnuksen mukaan tavallinen tarkkuusammunta käytiin luodikoin, kun taas papukaijanammunnoissa käytettiin varsijousia. Kuitenkin myös papukaijanammuntaa voitiin käydä tuliasein: Ålborgin papukaijanammunnat voitettiin kiväärillä ensimmäisen kerran vuonna 1512.¹⁷ Valpurin päivän kivääriammuntojen harjoituksissa tapahtui Tukholmassa vuonna 1487 kuolemaan johtanut onnettomuus, mutta oikeuden pöytäkirjat eivät tarkenna, olivatko ampujat harjoitelleet papukaijanammuntaa vai tavallista tarkkuusammuntaa varten.¹⁸ Etelä- ja keskieuropalaisissa kilpailuissa oli yleistä, että kauppiaat – porvariston ylempi kerros – ampuivat linnunkuvaa kivääreillä, kun taas käsityöläiset käyttivät varsijousia.¹⁹ Edellä mainitun ampumisonnettomuuden selostuksesta ilmenee kuitenkin, että Pohjoismaissa myös käsityöläiset saattoivat kilpailla tuliasein: sekä kohtalokkaan laukauksen ampuja että luodin tielle osunut uhri olivat käsityöammattien harjoittajia.²⁰

Kaksi vuotta onnettomuuden jälkeen Tukholman raati päätti, etteivät käsityöläiset enää saisi osallistua Marian ja Pyhän Kerttulin kiltojen yhteisiin papukaijanammuntoihin, jotka pidettiin toisena helluntaipäivänä. Osallistumisoikeus varattiin ”erityisesti kauppiaille ja [niille, jotka] ovat kelvolliset saavuttamaan mainittujen kiltojen jäsenyyden”. Jos joku käsityöammattia elinkeinonaan harjoittava rohkeni ampua papukaijan alas joko salaa tai julkisesti, hänen tuli pystyttää se uudelleen omalla kustannuksellaan ja maksaa raatihuoneella kolme markkaa sakkoa ”ilman armoa”.²¹ Vähäiseltä vaikuttava rahasakko vastasi kolmen luodikon tai neljän varsijousen hintaa. Yhdeltä käsityöläiskisälliltä saattoi hyvinkin kuluu lähes kaksi kuukautta ennen kuin hänen yhteenlasketut palkkasaatavansa ylsivät tähän summaan.²²

Ainakin Tukholmassa kilpailuihin liittyi siten keväästä 1489 alkaen Mandellin urheilun kulttuurihistoriassaan mainitsema luokkarajoja ylläpitävä ulottuvuus. Kilpailuissa ei ainakaan tämän jälkeen voinut olla kyse asekuntoisuuden harjoittamisesta, sillä päinvastaisessa tapauksessa osallistumisoikeutta ei varmasti

Marko Lamberg

Kun tärkeintä ei ollut voitto vaan voitosta kertominen

olisi rajattu tiettyjen yhteisöjen tai ammattiryhmien jäseniin. Vaikka päätöksen käsityöläisten syrjäyttämistä teki enimmäkseen kauppiaista koostuva kaupunginraati yhdessä kuninkaan vordin kanssa, aloitteentekijöinä lienevät olleet Marian ja Kerttulin kiltujen oltermannit sekä veljeskuntien enemmistö. Marian killan jäsenluettelot eivät ole säilyneet, mutta Pyhän Kerttulin kiltaveljet tunnetaan vuosilta 1419–1482. Sikäli kuin jäsenten taustoja voi selvittää muiden lähteiden avulla, suurin osa näyttää olleen ruotsalaisia ja saksalaisia porvareita, joiden joukossa oli myös vieraspaikkakuntalaisia. Jäseniksi hyväksyttiin lisäksi muutamia kirkonmiehiä ja rälssimiehiä. Ammattiin vivahtavista lisänimistä kuten "kultaseppä", "kannunvalaja" ja "helmikirjoja" päätellen veljeskuntaan kuului myös yksittäisiä käsityöläisiä, jotka todennäköisesti olivat kaikki mestareita eivätkä suinkaan kisällejä.²³ Vuoden 1489 päätös tuskin merkitsi heidän sulkemistaan ammuntojen ulkopuolelle – päätöksessähän viitattiin kauppiaiden lisäksi muihin kiltujen jäseniksi kelvollisiin miehiin. Päätös kohdistui todennäköisesti vain Marian ja Pyhän Kerttulin kiltuihin kuulumattomiin käsityöläisiin. Maininta käsityöläisten salaisista ammunnoista voidaankin tulkita viittaukseksi kiltujen ulkopuolisten käsityöläisten amuntoihin, joissa kauppiaskiltujen valmista papukaijaa oli luvatta käytetty maalina. Lähteistö ei kerro, lakkasiko Marian ja Kerttulin kiltuihin kuulumattomien käsityöläisten papukaijanammunta tyystin vai jatkoivatko he perinnettä omista ammunnoistaan kuten Bergenissä näyttää olleen käytäntönä.

Ruotsalainen etnologi Gullan Gerward on kevätjuhliä koskevassa väitöskirjassaan vuodelta 1996 esittänyt tulkinnan, jonka mukaan papukaijanammunnat olivat aatelismiesten lintumetsästyksen parodiointia. Ampumakilpailut eivät näin ollen olisi olleet vakavasti otettavaa toimintaa vaan karnevalistista hulluteltua. Gerward on muutoinkin taipuvainen tulkitsemaan Pohjolassa vietetyt kevätjuhlat kiistämisen kulttuuriksi, jossa eri kansaryhmät huvittelivat aatelin juhlanan elämäntyylin kustannuksella. Kyse olisi ollut sosiaalisesti alistettujen ryhmien vastarinnasta, jota aatelin oli suvaittava, koska se puettiin huumorin muotoon.²⁴ Voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, olivatko papukaijanammunnan yksinoikeutta tavoittelevat tukholmalaiset kauppiaat ja heidän kiltaveljensä alistettuja aateliin verrattuna ja tunsivatko he ylipäänsä tarvetta pilkata sen tapoja. Pyhän Kerttu-

Marko Lamberg

Kun tärkeintä ei ollut voitto vaan voitosta kertominen

lin kiltaan kuuluvat rälssimiehet olisivat tuskin kiinnostuneet yhteisön jäsenyydestä, jos se juhlistaan pilkannut heidän elämäntapojaan. Alemman aatelin miehiä kuului myös Kööpenhaminan ja Ålborgin kiltoihin, mikä osoittaa Gerwardin liioittelevan sosiaalisten raja-aitojen ehdottomuutta porvarin ja aatelisen välillä.²⁵ Vaikka papukaijanammunnat Tukholman esimerkin valossa toivat esille vastakohtaisasettelun kauppiaiden ja käsityöläisten sekä käsityöläismestareiden ja kisällien välillä, kilpailut järjestävien kiltujen yhteisöllisyys ylitti säätyjen ja paikallisyhteisöjen rajat ja korosti veljeskunnan sisäistä tiivyyttä ulkomaailmaa vastaan.

Yksilön vai yhteisön voitto?

Ennen 1500-lukua näyttää olleen käytäntönä, että vain se tarkka-ampuja palkittiin, joka onnistui pudottamaan linnunkuvan alas. Kiväärien yleistyessä lintua oli kuitenkin mahdotonta saada yhtenä kappaleena; niinpä palkintoja alettiin myöntää myös laukauksillaan pään ja siivet irrottaneille ampujille. 1500- ja 1600-luvuilla voittaja sai palkinnokseen useimmiten hopeapokaalin ja sen lisäksi vaatteita tai nahkaa housuja varten. Varakaimmat killat teettivät kullatun hopeapapukaijan, jota linnunkuvan pudottaja sai kantaa kaulassaan koko vuoden. Kööpenhaminassa vakiintui käytäntö, jonka mukaan kiertopalkinto jäi voittajalle pysyvästi, jos hän voitti kilpailut kolmena vuotena peräkkäin – killalla oli tosin oikeus lunastaa koru takaisin.²⁶

Useamman kuin yhden ampujan palkitsemisesta ennen ei ole Pohjoismaista tietoa ennen 1500-lukua. Myöskään ei ole varmuutta siitä, milloin voittajan palkitseminen papukaijakäädyllä sai alkunsa. 1400-luvun lähteet puhuvat vain yhdestä voittajasta, jota kutsuttiin papukaijakuninkaaksi. Ensimmäinen ja samalla ainoa Pohjolan keskialjalta nimeltä tunnettu papukaijakuningas saattoi olla se ”Ingeman, Lintukuninkaaksi kutsuttu” (*Ingemanus dictus Fughlakonung*), joka mainitaan erään skoonelaisen kirkonmiehen testamentissa vuodelta 1346.²⁷ Hänen tapaukseen arvonimi näyttäisi muuttuneen elinikäiseksi lisänimeksi, joka ylläpiti hänen yksilöllisten saavutustensa muistoa.

Ålborgin, Kööpenhaminan ja Tukholman kiltoja koskevat maininnat kertovat arvonimen tulleen kantajalleen kalliiksi. Ålborgissa papukaijakuninkaan tuli kustantaa killalleen neljä

Marko Lamberg

Kun tärkeintä ei ollut voitto vaan voitosta kertominen

tynnyriä saksalaista olutta, joka oli kotimaista olutta parempaa ja kalliimpaa. Tosin sen jälkeen hänet vapautettiin killan muista oluenhankintamenoista. Vastaava sääntö sisältyi Tanskan kompanian sääntöihin Kööpenhaminassa: papukaijakuninkaan edellytettiin tarjoavan kisoja seuranneissa juomingeissa kuusi tynnyriä olutta. Voittonsa merkiksi papukaijakuninkaalle lahjoitettiin kultainen sormus, ja hän sai kutsua voitonjuhliin neljä naispuolista vierasta, joiden kesityksen aiheuttamista kuluista hänen ei – toisin kuin killan muiden jäsenten – tarvinnut vastata. Kun hän myöhemmin poikkeaisi kaupungin viinikellariin, siellä olevien kiltaveljien tuli tarjota hänelle ryyppy.²⁸ Tukholman Marian tai Pyhän Kerttulin kiltaan kuuluvan papukaijakuninkaan oli kustannettava kiltaveljilleen ja -sisarilleen peräti lästi eli kaksitoista tynnyriä olutta. Muu tarjoilu kiltatuvassa, voittajan kotona tai – jos voittaja oli vieraspaikkakuntalainen – hänen isäntäväkensä talossa oli sitä vastoin kielletty kahdentoista markan sakon uhalla.²⁹ Uhkasakko vastasi suurin piirtein voittajalta vaadittujen kahdentoista oluttynnyrin hintaa.³⁰

Papukaijanammuntojen voitosta koitui siten tarkimmin ampuneelle taloudellista tappiota varsinkin Tukholmassa, jota koskeva lähteistö ei mainitse kultasormuksia, ilmaisryyppyjä eikä muitakaan aineellisia etuuksia. Tällainen palkitseminen voi tuntua nykyihmisestä nurinkuriselta; ensi näkemältä vaikuttaa siltä kuin voitto olisikin hyödyttänyt häviäjiä enemmän kuin voittajaa. Keskiajan aatemaailmaa sangen valaiseva onkin Tukholman raadin asettama suuri uhkasakko, joka suuntautui voittajan liiallista juhlimisentarvetta vastaan. Se, että uhkasakkoa tarvittiin, viittaa papukaijakuninkaiden voitonjuhlien saaneen ajoittain hyvinkin suurellisia mittasuhteita. Voittoon ja juhlaan suhtauduttiin vakavasti, sillä papukaijakuningas oli voittanut paljon enemmän kuin vain jokavuotiset tarkkuusammuntakisat. Ruumiillisen etevämyytensä lisäksi hänelle tarjoutui tilaisuus tuoda esille statustaan ja vaurauttaan. Aikana, jolloin taloudelliset voimavarat olivat niukat ja toimeentulo useimmille epävarma, konkreettisin tapa osoittaa riippumattomuutta ja mahtia oli tehdä se ravintoa tuhlaamalla.³¹

Uhkasakko, jonka Tukholman raati asetti voittajalle, liittyi keskiajan länsieurooppalaiselle kaupunkilaitokselle leimaa antaneeseen ylellisyysasetusten sarjaan. Räikeää tuhlaavaisuutta hillittiin kieltämällä esimerkiksi kalliit korut ja vaatekappaleet.

Marko Lamberg

Kun tärkeintä ei ollut voitto vaan voitosta kertominen

Ylellisyysasetukset selittyvät paitsi yhteisöllisyyden vaatimuksella myös sillä tosiasialla, että myöhäiskeskiaikaisten kaupunkien väestö oli hyvää vauhtia jakaantumassa pieneen vauraaseen eliittiin, joka omisti lähes kaiken omistamisen arvoisen, ja suureen varattomaan massaan, joka omisti korkeintaan työpanoksensa ja vaatteet päällään.³² Viime mainitutkin oli useimmiten hankittu käytettyinä, mikä selittää vaatteiden esiintymisen kilpailujen palkintoina. Tuloerojen kärjistymistä vasten nähtynä liiallisen juhlinnan ja kerskakulutuksen kieltäminen palveli yhteiskuntarauhan säilymistä.

Köyhempien käsityöläisten sulkeminen pois Marian ja Kerttulin kiltujen papukaijanammuntakilpailuista voi näin ollen liittyä myös heidän yleisesti ottaen heikompiin taloudellisiin edellytyksiinsä. Koska Kerttulin kiltta näyttää valinneen harvat käsityöläisjäsenensä etupäässä kultaseppien joukosta, jäsenvalinnoissa kiinnitettiin varmasti huomiota siihen, että tulokas oli varallisuutensa puolesta sovelias kiltaveljeksi. Kilttaan kuulumaton nahkuri tai kattilanpaikkaaja ei välttämättä kyennyt kustantamaan tusinaa oluttynnyriä, vaikka hän tarkka-ampujana saattoikin olla suurkauppiaita taitavampi; sama päti myös käsityöläismestareiden kisälleihin ja oppipoikiin. Siksi oli perusteltua evätä heiltä kilpailuoikeus ja säästää voittaja siltä nöyryytykseltä, ettei hän kykenisikään järjestämään juominkeja. Sen, joka nousi vertaistensa ylle, edellytettiin jakavan ylivertaisuudestaan yhteisölleen.

Kerronnan kaksi tasoa

Papukaijanammuntakilpailuissa keskiajan yhteisöllinen ajattelutapa ja kilpaurheilun kuuluva yksilöllisen paremmuuden osoittaminen sulautuivat toisiinsa. Kilpailuissa voidaan siten erottaa kaksi tasoa. Killan yhteenkuuluvuus lujittui, kun osallistumisoikeus rajattiin vain järjestävän pieniyhteisön omiin jäseniin ja osallistumisesta tehtiin pakollinen samaan tapaan kuin muista killan jäsenten velvollisuuksista. Kisojen voittaja sai puolestaan hetken ajan osoittaa niin ruumiillista kuin yhteiskunnallista ylivertaisuuttaan, mutta yhteisö asetti silti rajat voitonhuumasta aiheutuvalla kulutuksella. Nämä kaksi tasoa huomioon ottaen papukaijanammuntojen merkitys voidaan tiivistää toteamukseen, ettei kilpailuissa ollut tärkeintä voitto vaan siitä kertominen. Myös tällä kerronnalla oli kaksi tasoa: verbaalinen ja sosiaal-

Marko Lamberg

Kun tärkeintä ei ollut voitto vaan voitosta kertominen

linen. Voittajan osalta kerronta huipentui kiltatuvassa järjestettyihin juominkeihin, joissa kilpailujen kulku käytiin lävitse suusanallisesti – epäilemättä useaankin otteeseen. Samalla voittaja sai tilapäisesti kohota yhteisönsä yläpuolelle ja tuoda korostetusti esille vaurauttaan, joka muutoin oli urheilusuoritukseen kuulumaton elementti.

Lähdeviitteet

- 1 Le Goff, Jacques, *Time, Work and Culture in the Middle Ages*. Chicago 1982, s. 114.
- 2 Keskiajan yhteisöllisyyden muodoista ja tutkimuksesta ks. Lehtonen, Heikki, *Yhteisö*. Jyväskylä 1990, s. 78–107.
- 3 Mandell, Richard D., *Sport: a cultural history*. New York 1984, s. 131; Ks. myös Mäkipelto, Anne, Harmonisen sopusoinnun miellyttävyyttä: aikuisten leikit ja hovit osana keskiaikaisia arvoja. Teoksessa Susanna Niiranen ja Marko Lamberg (toim.), *Ilmeiden peili: keskiajan ihmisen maailmankuva*. Jyväskylä 1998.
- 4 Dillard, Dudley, *Economic Development of the North Atlantic Community*. Englewood Cliffs 1967, s. 30.
- 5 Magnus, Olaus, *Historia om de nordiska folken I*. Uppsala 1912, s. 16–17, 56–57; Magnus, Olaus, *Historia om de nordiska folken III*. Uppsala 1916, s. 127–166. Olaus Magnuksen urheiluhistoriallisia tietoja on käsitellyt myös Kustaa H. J. Vilkuna artikkelissaan *Suomalainen liikuntaelämä urheilun kynnyksellä: näkökulma Suomen varhaisempaan liikuntahistoriaan*. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1994, s. 12, 15.
- 6 Olaus Magnus III, s. 133.
- 7 Sama, s. 133.
- 8 Norbert, Elias & Dunning, Eric, *Folk Football in Medieval and Early Modern England*. Teoksessa Norbert Elias & Eric Dunning, *Quest for Excitement: Sport and Leisure in the Civilizing Process*. Oxford 1986, s. 175–181.
- 9 Bergenin lintuhahmo on kuvattu Anders Bjarne Fossenin teoksessa *Bergen bys historie II*. Bergen 1978, s. 117.
- 10 Granlund, John, *Papegojskjutning*. Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid (KLN M) 13. Helsingfors 1968, palstat 104–106; Brinkman, August jr., "Jerusalem" og "Papegøystangen". *Bergen Historiske Forenings Skrifter* Nr. 75/76 (1976), s. 139–140.
- 11 Dünnebeil, Sonja, *Die Lübecker Zirkel-Gesellschaft: Formen der Selbstdarstellung einer städtischen Oberschicht*. Lübeck 1996, s. 82.
- 12 *Småstycken på forn svenska*, del 1, utg. Gustaf Klemming. Stockholm 1881, s. 310.
- 13 Granlund 1968, palsta 105.
- 14 Troels-Lund, *Dagligt Liv i Norden i det sekstende aarhundrede VII: aarlige fester*. København 1914, s. 220; Fossenius, Mai, *Majgreve*. KLN M

Marko Lamberg

Kun tärkeintä ei ollut voitto vaan voitosta kertominen

11. Helsingfors 1966, palstat 249–250.
- 15 Danmarks Gilde- og Lavsskraacer fra Middelalderen (DGL) I, udg. C. Nyrop. Kjøbenhavn 1900, s. 643, 649; 720; Kjøbenhavns Diplomatarium VI, udg. O. Nielsen. Kjøbenhavn 1884, s. 163.
- 16 Lehtonen 1990, s. 80–82.
- 17 DGL I, s. 684.
- 18 Stockholms stads tänkeböcker (STb) 2, utg. G. Carlsson. Stockholm 1944, s. 222.
- 19 Granlund 1968, palsta 104.
- 20 STb 2, s. 222.
- 21 Sama, s. 340.
- 22 Lagerqvist, Lars O. & Nathorst-Böös, Ernst, Vad kostade det?: priser och löner från medeltid till våra dagar. Borås 1985, s. 51–52.
- 23 Smästücken på forn svenska 1, s. 299–318.
- 24 Gerward, Gullan, Majgrevefesten: en kulturhistorisk analys. Lund 1996, s. 120–121, 190–191.
- 25 DGL I, s. 652–669, 714. Gerwardin tulkinnosta katso Hellspong, Mats, Majgreve och majsångare i ny belysning. Rig 1996:4, s. 120–122; Lamberg, Marko, Medeltida majgrevar och papegojkungar – herrar eller narrar? Rig 1998:1, s. 49–50; Gerward, Gullan, Medeltida majgrevar – herrar och gycklare. Rig 1998:2, s. 95–96.
- 26 Troels-Lund 1914, s. 221–224.
- 27 Diplomatarium Danicum 3:2, udg. C. A. Christensen & Herluf Nielsen. København 1959, s. 267.
- 28 DGL I, s. 624, 720.
- 29 STb 2, s. 340.
- 30 Lagerqvist & Nathorst-Böös 1985, s. 51.
- 31 Parkkonen [Mäkipelto], Anne, Eurooppalainen aterioi: ruoka myöhäis-keskiaikaisen kulttuurin osana. Teoksessa Anssi Halmesvirta (toim.), Eurooppalainen ihminen: todellisuutta, ihanteita ja pelkoja. Jyväskylä 1994, s. 31–34.
- 32 Lis, Catharina & Soly, Hugo, Poverty and Capitalism in Pre-industrial Europe, revised edition. Bristol 1982, s. 71–82.

Marko Lamberg

Kun tärkeintä ei
ollut voitto vaan
voitosta
kertominen